

ADDRESSING THE SACRED THROUGH ROMANIAN LITERATURE

Andrada Mare

PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The word is the fundamental way of dialog between God and man. The Christian meaning of the word is positive: to build and to elevate. How can Christians acknowledge the various worldviews of literary authors while thinking further into what these influential texts mean for the Christian reader? Definitions of the sacred extend from the narrow to the broad, from referring exclusively to a deity or religious ceremony to describing that mystery which is at the core of existence and has the power to transform our understanding of life. It is both a technical term used in the scholarly study of religion and a popular term used to describe something that is worthy of respect. We can explore our own sense of the sacred through poem artwork. Through the act of interpretation we become co-creators, though what we perceive as the sacred may be far from that which inspired the original artist. The sacred enables us to move beyond a utilitarian understanding of the world and infuses our everyday life with mystery. The conjunction of 'poetry' and 'the sacred' produces an ambiguity. Are we to talk of the sacred as a theme of some poetry or even as marking poetry as such? Or are we to talk of the sacred as what poetry draws from and perhaps does not always render as a theme? In this paper I discuss this ambiguity, paying particular attention to the question of prayer in poetry.

Keywords: Divinity, Christian laws, biblical sense, poetic creativity

Oamenii zilelor noastre privesc societatea materială, palpabilă ca fiind unica generatoare de adevăr, de real ; credem doar ceea ce vedem. În schimb, realitatea stă ascunsă în sacru, iar planul ireal este chiar profanul. Sacralizarea lumii și ieșirea acesteia de sub tutela divină poate fi dovedită prin poezie. Acest aspect constituie și unul dintre obiectivele lucrării prezente. Pentru o mai bună înțelegere a tematicii literaturii române contemporane și a spiritului religios, este necesară întoarcerea la baza sistemului religios, iar aceasta se face prin asamblarea interpretărilor care s-au dat sacrului de-a lungul timpului. Opoziția între sacru și profan este privită ca opoziția între real și ireal. Dorința de a trăi în sacru înseamnă de fapt dorința de a trăi într-o lume reală și eficientă și nu într-o iluzie. Există puține studii teoretice care să abordeze specificul poeziei religioase românești și care să propună un metalimbaj, un model de interpretare, o teorie bazată pe raportarea textului la sursa biblică evidențind dialogul fertil cu textul în sine până la contextualizarea care îl determină și îl relevă. În cadrul acestui text se urmărește realizarea unei analize asupra abordărilor anterioare oferite sacrului. Originea orientării sacrului trebuie căutată în contextul descoperirii popoarelor primitive, iar religia trebuie studiată pornind nu de la societate, ci de la omul religios.

1. Definirea și abordările sacrului

Studiul sacrului ce ține de domeniul religios a debutat odată cu studierea antropologică și etnologică a oamenilor primitivi, arhaici. Sacrul este un domeniu complex, fiind abordat pluridisciplinar, iar antropologia, etnologia, sociologia, istoria religiilor, semiotica, hermeneutica, lingvistica au studiat și abordat acest concept. „Sacrul este înainte de toate o categorie de interpretare și de evaluare ce nu există, ca atare, decât în domeniul religios”,¹ afirmă Rudolf Otto, necontestându-i complexitatea prin faptul că poartă în sine un element aparte care în unele condiții poate rămâne inaccesibil înțelegerii conceptual, folosindu-se de multe ori cu sens figurat de „absolut moral” sau „desăvârșit de bunul”.²

Odată cu imaginea omului căzut în păcat, perpetuarea speciei a adus și asumarea modului în care omul își trăiește propria existență. Studiul sacrului este esențial pentru cunoașterea posibilelor dimensiuni ale existenței umane.

Ca și concept ce ține de domeniul religios, sacrul a deschis interesul spre studiul fenomenologic și istoric al faptelor religioase, și s-a dezvoltat odată cu studierea etnologică și antropologică a populațiilor primitive. Logica și măreția concepțiilor despre Lume sunt valorificate în abordările sacrului atât din punct de vedere al comportamentului, cât și al simbolurilor și sistemelor religioase. Fiind un vast domeniu, sacrul a fost studiat în cadrul mai multor discipline: sociologice, antropologice, etnologice, hermeneutice. O primă modalitate de definire a sacrului este aceea de a-l reprezenta în opoziție cu profanul. Sacrul se manifestă întotdeauna ca o realitate diferită de ceea ce este natural, obișnuit. Conștientizarea sacrului devine identificabilă prin însăși manifestarea sa ca un lucru diferit de profan. Referirea la sacru ca și un concept definitiv pentru domeniul religios apare în cadrul abordărilor de ordin științific. Termenul de „sacru” își are originea etimologică în lat. „sacrum”, și înseamnă „ceea ce nu poate fi atins fără a întina, sfânt”.³ Sacralitatea adună împreună primitivi și moderni, rațiune și realitate supranaturală, timp și spațiu, inform, amorf și omogen. Lumea în care trăim a fost întotdeauna încărcată de valori religioase.

Studierea sacrului începe cu studierea sociologică, antropologică și etnologică a comportamentului religios. În cadrul tradițiilor religioase, termenul *sacru* este privit sub aspect pozitiv și înlocuit cu termenul *sfânt*. Pentru omul religios există două medii complementare⁴ care se definesc riguros numai unul prin celălalt: mediul în care apare sentimentul de dependență dar care compromite fără rezervă omul, și altul în care omul poate acționa fără teamă, dar în care acțiunea nu-i angajează „decât persoana superficială”.⁵

Ca proprietate stabilă sau efemeră, sacrul aparține anumitor instrumente de cult, anumitor regi sau preoți, anumitor temple sau locuri de cult în perioade specifice de timp, cum ar fi în zilele de duminică, de Crăciun sau de Anul Nou. Sacrul poate aborda spontan și în mod miraculos lucrurile pe care le posedă, lucruri față de care omul nu poate avea orice fel de comportament, ci unul adecvat situației transformate și transformatoare. Opoziția dintre sacru și profan permite definirea unuia în raport cu celălalt prin simpla negare. Opoziția dintre sacru și profan este comună tuturor abordărilor, însă fiecare știință se raportează la sacru în mod diferit. Studiarea sacrului începe odată cu studierea comportamentului religios la popoarele considerate

¹ Rudolf Otto, *Sacrul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 11.

² *Ibidem*.

³ *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 942.

⁴ Roger Caillois, *Omul și sacrul*, Editura Nemira, București, 2006, p. 19.

⁵ *Ibidem*.

primitive, acestea fiind cercetate în moduri diferite, după abordări diferite: sociologică, antropologică, etnologică etc.

2. Abordarea sociologică și etnologică

Sociologia și etnologia sunt primele care au încercat studierea acestui fenomen religios. În religiile semitice arhaice, sacrul s-ar întemeia pe o natură comună zeului și credinciosului. Unul dintre pionierii domeniului, Émile Durkheim, își propune să studieze fenomenul religios cu „rigurozitatea obiectivă a fenomenelor științifice”⁶. De asemenea, acesta remarcă faptul că : „Oricât de simplu ar fi sistemul pe care l-am studiat, el exprimă toate marile idei și atitudini rituale care se află la baza chiar și a religiilor celor mai avansate: diferențierea în lucruri sacre și profane, noțiunea de suflet, de spirit, de personalitate mitică, de divinitate națională și chiar internațională, cultul negativ și practicile ascetice care constituie forma sa culminantă, riturile de jertfă și de comuniune, riturile imitative, riturile comemorative, riturile piaculară, nimic esențial nu lipsește. Suntem aici îndreptățiți să sperăm că rezultatele la care am ajuns nu sunt specifice doar totemismului, ci ne pot ajuta să înțelegem ce este religia în general”⁷ definitivând realitatea superioară ca pe un organism care îl transcende pe individ. Faptele sociale exercită asupra individului o constrângere externă iar sociologul trebuie să acorde întâietate faptelor religioase deoarece religia conține o serie de elemente care dau naștere la manifestările vieții colective, aceasta fiind generatoare de idei. Durkheim vede în religie manifestarea naturală a activității omenești; o dihotomie real-ireal, sacru-profan.

Primele care au încercat studierea științifică a fenomenului religios au fost teoriile sociologice și etnologice căutând să explice sacrul din punct de vedere al comportamentului social. Odată cu studierea religiilor primitive, adepții abordărilor etnologice și sociologice au constatat că la toate aceste popoare există același element dar sub diferite denumiri: *mana* la malaezi și polinezi, *orenda* la irochezii din America de Nord, *naua* în Mexic și America Centrală, *manitu* la indienii Ojibwa, *Brahman* în India, *physis* și *dynamis* în Grecia.⁸ Această formă sacră, indiferent cum este ea denumită, se opune indubitabil profanului, este temută și dorită în același timp, reprezentând o putere, o forță asociată totemului.

Din punct de vedere sociologic, elemental central al oricărei religii este reprezentat de scară deoarece prin acesta sunt reprezentate ritualurile sociale cu scop de a menține anumite stări mentale în cadrul societății. Abordarea sociologică și etnologică vede în societate cauza oricărui comportament religios. Societatea deține o deosebită importanță privind fenomenul religios din punct de vedere al modului de exprimare comportamental.

Pentru o mai bună înțelegere a religiei, se poate pleca de la faptul că cea mai elementară formă a religiei a fost descoperită în totemism, o religie a unui clan în cadrul căruia totemul reprezintă sacrul prin excelență. Fiecare membru al acestui clan deține o forță anonimă și impersonală, numită *mana*, materia primară din care sunt concepute toate ființele religioase din epoci pe care oamenii le-au sacralizat și adorat. Prin urmare, această plămadă oferă o forță religioasă colectivă și anonimă clanului. Acest zeu impersonal, *mana*, reprezintă un principiu al sacrului. Prin studierea religiilor totemice și ale primitivilor aborigeni ai Australiei, Durkheim descoperă bazele universale și cu adevărat omenești ale vieții religioase, acordând sacrului un real interes prin reprezentarea acestuia ca un fenomen de esență universală. Sociologia, afirmă

⁶ Émile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 380.

⁸ Julien Ries, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Editura Polirom, 2000, pp. 12-17.

Durkheim⁹ „pune alte probleme decât istoria sau etnografia. Ea nu caută să studieze forme perimate de civilizație doar spre a le cunoaște și reconstitui ci, ca orice știință exactă, are ca obiect explicarea realității actuale, apropiată nouă, capabilă deci să ne influențeze ideile și faptele: realitatea aceasta este omul, mai exact omul zilelor noastre, și nimic altceva nu ne-ar putea preocupa într-o măsură mai mare.“ Aceste religii arhaice dezvăluie natura religioasă a omului, evidențiind un aspect esențial și permanent al omenirii. Simbol al clanului, totemul este sacru deoarece reunește și concretizează sentimentele colectivității.

Încă înainte de ca știința religiilor să se definitiveze punându-și la punct metodologia, oamenii și-au făcut o idee despre care este rolul acesteia și ce semnifică, deoarece necesitățile existenței ne determină să oferim o reprezentare lucrurilor în mijlocul cărora trăim. Fără a urma o metodă organizată, ideea despre ce ne înconjoară s-a făcut haotic, după hazard și întâmplări, oferind totuși o realitate obiectivă.

Prin urmare, la originea sacrului se află societatea, iar reprezentările religioase sunt reprezentări colective care exprimă realități colective prin rituri, acestea luând naștere doar în grupurile reunite.

3. Abordarea fenomenologică

Abordarea fenomenologică pune accentul pe experiența fenomenului religios. Raportându-se într-un mod personal la sacru, Rudolf Otto introduce subiectul prin referire la transcendent evidențiind trăirile acestuia. Pentru a evita confundarea sacrului cu latura sa pozitivă de „absolut moral” sau „desăvârșit”, acesta preferă să se refere mai ales la termenul de „*numinos*” (dacă de la *lumen* s-a putut forma *luminos*, atunci și de la *numen* se poate forma *numinos*) și vorbesc despre o categorie numinoasă ca despre o categorie specială a interpretării și evaluării și, la fel, despre o stare sufletească numinoasă ca despre una ce își face apariția atunci când această categorie este întrebuițată, adică atunci când un obiect este resimțit ca numinos.”¹⁰

Prin urmare, numinosul este sacru existent în toate religiile. Acest numinos nu poate fi înțeles de oameni decât ghidându-i spre acel punct al propriului suflet de unde poate el apoi să izvorască făcându-i conștienți de existența lui. El nu poate fi învățat în sensul strict al cuvântului, el poate fi doar trezit, stârnit. Sacru este perceput ca o putere asociată cu ceva misterios dar care raționalizează în întregime ideea de Dumnezeu. Din punct de vedere al abordării fenomenologice, trăirea religioasă presupune parcurgerea mai multor etape: descoperirea sentimentului de creatură, sentimentul de teroare mistică, misterul și fascinația misterului. Prin urmare, rolul fenomenologiei este de a înțelege experiența trăită și găsirea sensului experienței religioase. Explorator al universului omului religios, prin intermediul istoriei religiilor, Otto găsește limita superioară a aspirațiilor religioase ale omenirii, cercetând fenomenul sacrului. Acesta afirmă că sacru este în primul rând o categorie de interpretare și de evaluare, care nu există ca atare decât în domeniul religios¹¹ fiind un principiu viu în toate religiile. Otto descrie patru modalități prin care omul descoperă și percepe sacru, adică numinosul: prima este reacția provocată în minte de conștiință care produce la om un real sentiment de dependență; iar ce-a doua este cea caracterizată de *tremendum*¹² și nu poate fi cunoscută decât prin intensitatea emoției pe care o provoacă în sufletul omenesc, generând o teroare mistică a zelului în prezența

⁹ Émile Durkheim, *op.cit.*, p. 15.

¹⁰ Rudolf Otto, *Sacru*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 12.

¹¹ *Ibidem*, p. 128.

¹² *Ibidem*, p. 18.

Dumnezeului viu. A treia etapă este cea de *mysterium*¹³ a obiectului numinos, care este transcendent și reprezintă conținutul calitativ al numinosului. A patra etapă, *fascinans*¹⁴ este subiectivă și aducătoare de seducție pentru om. Omul este învăluit într-o beatitudine profundă generând bunătare, milă, pietate, fidelitate, dragoste. Otto atribuie acestei etape experiența de grație care oferă mântuire, care iluminează.

De asemenea, Otto¹⁵ distinge atât omul natural care nu resimte niciun sentiment în fața numinosului, cât și omul este pentru spirit, sacral devenind astfel un factor primar care stă la originea unei revelații interioare, dar independent de orice reflecție mentală. Julien Ries¹⁶ oferă o interpretare asupra distincției lui Otto afirmând: „din punct de vedere rațional, această categorie generează ideile de absolut, de perfecțiune, de necesitate. Din punct de vedere irațional, adică mistic, ea exprimă sentimentele religioase care se manifestă atunci când reacționăm în fața diferitelor fenomene.”

O astfel de teorie sublinează caracterul necruțat al sentimentului sacrului, caracter care are la bază instinctul religios al omului. Abordarea fenomenologică pune accentul pe experiența sentimentului religios prin referire la prezența transcendentă a subiectului religios. Deoarece sacral reprezintă o putere misterioasă, acesta scapă procedurii raționalizării, experiența personală având astfel un rol esențial, iar unicul limbaj la care religia recurge este simbolul. Intuiția deține importantul rol deoarece ea *duce la idei pure și la lucruri spirituale*¹⁷ creând sentimentul luării de contact cu realitățile superioare.

Esența religiei constă într-un contact dinamic cu sacral iar fenomenologia găsește un sens în experiența religioasă considerând sacral un dinamism creator pentru comportamentul omului. Esența religiei constă într-un contact dinamic cu sacral.

4. Abordarea hermeneutică

Din punct de vedere al abordării hermeneutice, sacral se lasă deschis, deoarece se manifestă printr-o hierofanie în timp și spațiu. Intriganta imagine a sacrului camuflat în profan, după opinia lui Eliade, ridică următoarea întrebare: Se poate ca omul areligios contemporan, care trăiește într-o societate secularizată, să mai aibă nevoie de sacral fără să își dea seama de acest lucru? Ca un răspuns la această întrebare, Rudolf Otto remarcă: „una este să crezi în existența suprasensibilului și alta să îl trăiești, una este să ai ideea sacrului și alta să îl descoperi și să îl percepi ca pe un factor active, operant, care se manifestă prin lucrarea sa. Toate religiile, și religia însăși, sunt profund convinse că al doilea caz este și el posibil. Ele afirmă nu numai că suprasensibilul este atestat de vocea interioară, de conștiința religioasă, de ușorul murmur al spiritului în inimă, de sentiment, de presimțire și de aspirație, ci și că el poate fi întâlnit în anumite evenimente, în anumite întâmplări, în anumite persoane, toate acestea fiind dovezi concrete ale autorevelării, ele afirmă că, alături de revelația lăuntrică, izvorâtă din spirit, există și o revelație exterioară a divinului”¹⁸.

¹³*Ibidem*, p. 32.

¹⁴*Ibidem*, p. 43.

¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

¹⁶ Julien Ries, *op.cit.*, p. 39.

¹⁷*Ibidem*, p. 101.

¹⁸*Ibidem*, p. 157.

Această manifestare poartă numele de hierofanie. Hierofaniile, după concepția lui Eliade¹⁹, se clasifică în elementare, ca de pildă „manifestarea sacrului într-un lucru oarecare, o piatră ori un copac”, dar și hierofanie supremă, „întruparea lui Dumnezeu în Isus Hristos”. Hierofania, de-a lungul timpului a ridicat problema unui paradox constând în preschimbarea realității în supranatural. Aceasta desemnează „punctul fix”, centrul care se desparte de spațiul omogen al planului înconjurător creând un alt spațiu, cel revelat. Prin aceasta, Mircea Eliade dezvoltă o perspectivă hermeneutică a sacrului.

Cele două moduri de a fi, sacrul și profanul, nu reprezintă interes doar pentru istoria religiilor și nu fac doar obiectul unor studii istorice; ci ele sunt determinate de poziții diferite pe care le-a dobândit omul în Univers.

Rolul hermeneuticii constă în a face exegeza faptelor, în a le interpreta și a le ordona, efectuând o analiză comparativă. Eliade insistă asupra rolului hermeneuticii deoarece studiul religiilor are menirea de a juca un însemnat rol cultural care poate schimba comportamentul uman dezvăluind semnificațiile și creând noi valori care îl pun pe om în contact cu lumea spirituală. Hermeneutica demonstrează că religia revelează existența lucrurilor sacre descifrând toate întâlnirile omului cu scarul. Pentru Eliade, studierea sacrului semnifică studierea omului religios, iar studierea omului religios înseamnă studierea sacrului deoarece acestea două trăiesc în permanență unul în compania celuilalt. Deoarece *homo religios* stinde în permanență să trăiască în contact cu sacrul, întreaga sa viață se desfășoară utilizând simboluri care să redea miturile despre comportamentul zeilor sau eroilor civilizatori.

Hierofania este un fenomen religios care este perceput de omul religios ca fiind un concept inseparabil de experiența omenească intervenind trei elemente: obiectul natural, realitatea invizibilă și obiectul mediator investit cu sacralitate²⁰. În cea de-a treia categorie, hermeneutul va descoperi conținutul revelat și-i va lămuri mesajul, descoperindu-se faptul că un spațiu sacru dar și un timp sacru sunt experiențe religioase ale omului. Structura hierofaniei este mereu aceeași, ea nu se schimbă deoarece sacrul se manifestă întotdeauna prin ceva diferit de el. Sacrul este accesibil omului doar în măsura în care acesta se manifestă în lume, dovedind paradoxul, și reunind două contradictorii: obiectul sacru este în același timp și sacru și profan.

Hierofania, poarta de acces la sacru se revelează în lumea naturală devenind obiect sacru, mit sau simbol, devenind unicul mod de a accesa contextual sacru. Eliade demonstrează că și omul religios prezintă rămășițe ale strămoșului religios, iar oamenii complet areligioși sunt aproape inexistenți. Jean –Jacques Wunenburger²¹ afirma: „înțelegerea unei organizări complexe a realității implică, desigur, o regulă de pluralizare a componentelor” făcând astfel posibilă parcurgerea mai multor etape ale trăirii religioase de către omul religios, adică omul total. Fără a trunchia disciplinar, sacrul determină comportamentul, structurile de gândire, logica simbolică și întreg modul de gândire al omului religios. Sacrul poate cunoaște o serie de metamorfoze în discursul literaturii românești. Dificultatea acestui fapt este datăși de carența bibliografică din domeniu dar și de absența unor referințe plauzibile în ceea ce privește estetica sacrului.

În concluzie, căutarea sacrului reprezintă o caracteristică a omului religios care integrează în conștiința sa atât viața materială cât și cea spirituală. Transdisciplinaritatea sacrului oferă o perspectivă nouă asupra cunoașterii și asupra omului.

¹⁹ Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 11.

²⁰ Julien Ries, *op.cit.*, p. 56.

²¹ Jean- Jacques Wunenburger, *Rațiunea contradictorie*, Editura Paideia, București, 2005, p. 77.

BIBLIOGRAPHY

BIBLIOGRAFIA CRITICĂ

A. În volume

1. Boghici, Cezar, *Sacrul și imaginarul românesc din secolul al XX-lea*, Prefață de Ovidiu Moceanu, Editura Psihomedica, Sibiu, 2010
2. Dorcescu, Eugen, *Biblice*, Editura Marineasa, Timișoara, 2003
3. Mihăilescu, Dan C, *Literatura română în postceașism*, Vol.I, Editura Polirom, Iași, 2004

B. În periodice

1. Dorcescu, Eugen, *Poezia mistico-religioasă. Structură și interpretare*, în „Reflex”, nr.7-8-9, 2006, pp.38-42
2. Hancu, Aurel, *Dialog cu Acad.Nicolae Manolescu*, în „Târnava”, nr.90-93 (1-4 / 2014), pp.1-2

DICȚIONARE, ENCICLOPEDII

1. *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, coordonatori: Mircea Zăciu, Marian Papahaghi, Aurel Sasu, Editura Albatros, București, 2000
2. *Dicționar analitic de opere literare românești* (coord. Ion Pop), Ediție definitivă, vol.I, II, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007
3. *Dicționarul literaturii române*, (coord. Acad. Eugen Simion), vol.I, II, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2012
4. Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. Amado, Alonso, *Materie și formă în poezie*, Editura Univers, București, 1982
2. Caillois, Roger, *Omul și sacrul*, Editura Nemira, București, 2006
3. Durkheim, Émile, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995
4. Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, București, 2000
5. James, William, *Tipurile experienței religioase*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998
6. Nicolescu, Basarab, *Noi, particula și lumea*, Editura Polirom, Iași, 2002
7. Otto, Rudolf, *Sacrul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002
8. Ries, Julien, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Editura Polirom, 2000
9. Wunenburger, Jean-Jacques, *Utopia sau criza imaginarului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001
10. Wunenburger, Jean-Jacques, *Rățiunea Contradictorie*, Editura Paidea, București, 2005